

WIENAMIN SIEMIONOW TIEN-SZANSKI JAKO TWÓRCA ROSYJSKIEJ SZKOŁY GEOPOLITYKI

Geopolityka, która kształtowała się na przełomie dziewiętnastego i dwudziestego wieku, powszechnie utożsamiana jest z takimi nazwiskami jak Fryderyk Ratzel, Rudolf Kjellen, Alfred Mahan, Halford Mackinder i Karl Haushofer, którzy uznawani są za twórców tej dyscypliny badawczej. Szczególne zaś znaczenie dla ukonstytuowania się geopolityki przypisuje się zwłaszcza pracom Mahana, Mackindera i Haushofera gdyż uczeni ci starali się analizować szersze, globalne układy złożone z wielu państw, a więc układy ściśle geopolityczne. Ich dokonania wyznaczają klasyczny okres rozwoju dyscypliny i m.in. do dnia dzisiejszego jedną z najbardziej wpływowych teorii geopolitycznych jest koncepcja *Heartlandu* Brytyjczyka Halforda Mackindera, a jedną z najbardziej znanych i zarazem kontrowersyjnych „szkół” geopolitycznych jest niemiecka *Geopolitik*, której głównym przedstawicielem był generał Karl Haushofer.

Jednakże popularne utożsamianie geopolityki z nazwiskami Mahana, Mackindera i Haushofera wydaje się nadmiernym redukcjonizmem badawczym. Nazwiska te są powszechnie znane, ale z punktu widzenia wkładu w rozwój dyscypliny, jaką była geopolityka na szczególną uwagę zasługują także myśliciele francuscy i rosyjscy. To we Francji i w Rosji powstawały idee, którym geopolityka zawdzięcza dużo więcej niż niemieckiej *Geopolitik*, a nawet więcej niż Mackinderowi. Dotyczy to zwłaszcza francuskiej szkoły geografii politycznej i jej twórcy Vidala de la Blache, którego wkład do geopolityki jest nie do przecenienia i porównywalny z dokonaniem Ratzla i Kjellena. Koncepcje Vidala de la Blache mimo, iż nie zdominowały geopolityki w początkowej fazie jej rozwoju okazały się niezwykle ważne dla rozwoju myśli geopolitycznej. Współczesny renesans myśli geopolitycznej nastąpił dzięki geografom i uczonym francuskim, takim jak Yves Lacoste, którzy w dużym stopniu odwoływali się do tradycji Vidal’a de la Blache i francuskiej szkoły geografii humanistycznej.

W klasycznym okresie rozwoju geopolityki, który przypada na okres międzywojenny warto zwrócić także uwagę na dokonania rosyjskich geopolityków, tym bardziej, iż dyscyplina ta przeżywa obecnie w Federacji Rosyjskiej niezwykle wręcz renesans popularności. Szczególna rola w rozwoju rosyjskiej geopolityki przypada pracom wybitnego rosyjskiego geografa Wienamina Siemionowa Tien-Szanskiego, którego publikacje zawierają wiele wartościowych koncepcji i uogólnień geograficznych i historycznych. Spośród rosyjskich geografów i historyków to właśnie Tien-Szanski pozostawił po sobie jedną z najbardziej rozbudowanych, całościowych i oryginalnych koncepcji geopolitycznych.

Wienamin Siemionow Tien-Szanski urodził się w 21.03(8.04).1870 roku w Petersburgu, zmarł 10.02.1942 roku w Leningradzie. Syn znanego podróżnika,

geografa, demografa i działacza państwowego Piotra Siemionowa Tien-Szańskiego¹. W 1893 r. ukończył wydział fizyki i matematyki uniwersytetu Petersburskiego. Od 1893 do 1932 r. pracował w urzędach i organizacjach statystycznych Rosji i ZSRR, a od 1899 był członkiem Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. W latach 1932-1937 był m.in. dyrektorem Centralnego Muzeum Geograficznego, a jako profesor Uniwersytetu Leningradzkiego wykonywał pracę dydaktyczną i był wykładowcą na wielu wyższych uczelniach ZSRR. Umarł w Leningradzie podczas blokady miasta przez Niemców nie chcąc opuścić miasta, w którym się urodził². Swoje zainteresowania badawcze skoncentrował przede wszystkim na geografii Rosji, m.in. był redaktorem wielotomowego wydawnictwa *Rossija. Pełnoje geograficzeskoje opisanie naszego Otczestwa*, ukazującego się w latach 1899-1914. Jednocześnie wniósł znaczący wkład w rozwój teoretycznych podstaw geografii jako nauki. Podobnie jak i Vidal de la Blache, Tien-Szański był zwolennikiem nurtu humanistycznego w geografii. Do tradycyjnego determinizmu geograficznego, charakterystycznego dla geografii przełomu dziewiętnastego i dwudziestego wieku wniósł on także aspekt antropologiczny, wyrażający się w tym, iż uznawał wagę ekonomicznej działalności człowieka w procesie terytorialnego formowania się państw, a także w tym, że rozwój państwowo – terytorialny był według niego rezultatem działania sił geograficznych, ekonomicznych, ale także i kulturowych.

Opracowawszy oryginalną klasyfikację nauk geograficznych, skoncentrował się przede wszystkim na geografii człowieka. Był on zwolennikiem „humanizacji” nauk przyrodniczych i według niego człowiek winien być m.in. miarą dla wszystkich pojęć geograficznych. Dzielił nauki geograficzne na nieorganiczne i organiczne oraz na syntetyczne, które obejmują w sobie zarówno terytorialny, jak i kulturowy aspekt badań geograficznych (do nauk syntetycznych w obrębie nauk geograficznych zaliczał m.in. geografię polityczną)³. Dzięki takiemu antropologicznemu podejściu, które zakładało że rozwój państwowo – terytorialny był efektem współistnienia sił geograficznych, ekonomicznych i kulturowych, udało się mu opracować niemało interesujących teorii wyprzedzających rozwój nauk geograficznych i geopolityki.

Wniósł on znaczący wkład w rozwój geografii politycznej w Rosji. Jego prace, w których zawarł podstawowe założenia swoich polityczno – geograficznych teorii to: *O moguszczestwiennom teritorialnom władienii primitielno k Rossii* (1915), *Geograficzeskiej sobraženija o rassielienii czelowieczestwa w Eurazji i prarodinie Sławian* (1916), *Rajon i strana* (1928) zawierają one niemało oryginalnych geopolitycznych idei, które są interesującym przedmiotem badania naukowego także w dniu dzisiejszym.

Przed wszystkim Wienamin Siemionow Tien-Szański jako pierwszy rosyjski uczony podjął się systematycznego opracowania koncepcji rosyjskiej

¹ Piotr Siemionow był rosyjskim podróżnikiem, który badał góry Tien-Szan. W 1906 r. w rocznicę pierwszej wyprawy w góry Tien-Szan, w uznaniu dla zasług rosyjskiego geografa, specjalnym ukazem carskim przyznano mu prawo do używania tytułu Tien-Szański.

² *Politическая мысль в России. Словарь персоналий*, Moskwa 2001, s.209-210.

³ B.A. Isajew, *Geopolityka*, Sankt-Peterburg, 2005, s.212.

szkoły geopolityki. W pracy *O moguszczeniennom teritorilanom wladenii primitielno k Rosii* wyodrębnił także zadań, którymi powinni zajmować się rosyjscy geografowie polityczni. Wśród najważniejszych zagadnień rosyjski uczoney wymienił takie obszary badawcze, jak:

- 1) analiza światowej roli rosyjskiej kolonizacji w Azji;
- 2) badanie terytorialnych form rosyjskiego panowania i wskazanie na najbardziej przydatne z nich dla współczesnego państwa rosyjskiego;
- 3) opracowanie koncepcji rosyjskich tzw. baz kolonizacyjnych i sposobu ich wykonania;
- 4) badanie dróg komunikacyjnych Rosji i w sąsiednich krajach z punktu widzenia warunków panowania nad danym terytorium;
- 5) prace nad praktyczną kartografią Rosji i sąsiednich państw⁴.

Wienamin Siemionow Tien-Szański przedstawił także własny geopolityczny model świata i, związaną z koncepcją światowej supremacji, alternatywną wobec teorii *Heartlandu* Halforda Mackindera. Teoria Tien-Szańskiego mimo, iż nie zrobiła tak znaczącej „kariery” jak *Heartland* Mackindera również zasługuje na uwagę. Rosyjski geograf, podobnie jak i Mackinder, uważał, iż istnieje związek pomiędzy szerszymi uogólnieniami historycznymi a geograficznymi i dlatego też należy szukać formuły, która pozwoli dostrzec różne aspekty wpływu czynników geograficznych na historię powszechną i na zachodzące w globalnej przestrzeni procesy polityczne. Analizując historię świata wyodrębnił on na powierzchni ziemi obszar „krytyczny”, między równikiem a 45⁰ północnym równoleżnikiem, gdzie położone są trzy wielkie zatoki oceaniczne: europejskie Morze Śródziemne wraz z Morzem Czarnym, Morze Chińskie (Południowe i Wschodnie) wraz z Morzem Japońskim oraz Morze Karaibskie wraz z Zatoką Meksykańską. Uznał on, że właśnie nad tymi trzema „śródziemnomorskimi morzami” i dwoma półwyspami znajdującymi się między nimi (Półwysep Indyjski i Arabski) powstały najsilniejsze i najbardziej oryginalne cywilizacje i państwa aryjczyków – semitów, Mongołów – Chińczyków oraz Inków – Azteków, a także największe systemy religijne. Ten obszar pełnił w teorii Tien-Szańskiego rolę podobną do mackinderowskiego *Heartlandu*. Tak jak Mackinder twierdził, iż ten kto panuje nad *Heartlandem* panuje nad światem tak Tien Szański uważał, iż „władcą świata” będzie ten kto będzie w stanie rządzić jednocześnie wszystkimi trzema morzami, a trzema „władcami świata” będą te trzy nacje, z których każda zawładnie jednym z tych mórz⁵. Rywalizacja o geopolityczną dominację nad światem jest związana, według Tien Szańskiego, z próbą opanowania trzech wielkich „oceanicznych zatok”.

Siemionow Tien-Szański był zwolennikiem teorii potęgi kontynentalnej, zakładającej przewagę ziemi nad morzem, tj. tych państw, które opanują jak największą masę kontynentalną. Głównym geopolitycznym odkryciem, mającym strategiczne znaczenie dla Rosji stało się opracowanie najefektywniejszego dla Rosji sposobu opanowania kolonizowanej przestrzeni, który rosyjski geograf określił jako kontynentalny model kontroli „od morza do morza”. Ponadto nie tylko

⁴ W.P. Siemionow Tien-Szański, *O moguszczeniennom teritorilanom wladenii primitielno k Rosii*, Sankt-Peterburg 1915, s. 32-33.

⁵ Ibidem, s. 5.

opisał i dokonał analizy rosyjskiego mocarstwowego panowania nad terytorium, ale zestawił go także z dwoma innymi geopolitycznymi modelami, stosowanymi przez inne nacje – pierścieniowym – obwodowym (ros. *кольцообразной*) i punktowym (ros. *точечной*). Wieniamin Tien-Szański zastanawiał się w jaki sposób poszczególne państwa i nacje próbują podporządkowywać sobie i efektywnie kontrolować zajmowaną oraz kolonizowaną przestrzeń. Analizując procesy historyczne doszedł on do wniosku, iż w historii ludzkości można wyodrębnić trzy sposoby, jakimi wielkie mocarstwa starały się zapewnić sobie kontrolę nad podbitymi obszarami: pierścieniowy, punktowy oraz kontynentalny.

Z tych trzech historycznie ukształtowanych systemów geopolitycznej kontroli nad przestrzenią pierwszym był system pierścieniowy, który pojawił się w rejonie Morza Śródziemnomorskiego. Najpotężniejsza nacja w tym rejonie dążyła do opanowania wybrzeży morskich i budowania na nich lądowych metropolii, które swoim usytuowaniem przypominałyby pierścień, co pozwalało kontrolować wewnętrzną przestrzeń morską, następnie zaś swoją władzę rozszerzano w głąb opanowanych terytoriów. W pierścień swoją władzę zamykali Grecy, Rzymianie, Genuańczycy, Wenecjanie. Model ten stosowali także Szwedzi w rejonie Morza Bałtyckiego w XVII w., próbowali go zastosować Francuzi pod wodzą Napoleona w XIX w. Model ten powoduje, że wewnątrz państwa jego części mogą się swobodnie między sobą komunikować za pomocą drób biegnących po „morzu wewnętrznym” i dzięki temu nie ma wielkich różnic w poziomie rozwoju poszczególnych prowincji i łatwo jest ich bronić, gdyż są one położone blisko wybrzeży co ułatwia dostarczenie zaopatrzenia i pomocy wojskowej w sytuacji zagrożenia zewnętrznego. Rozpad systemu pierścieniowego następuje wówczas, gdy na sąsiednich kontynentach następuje wzrost liczby ludności, co powoduje jego napór na wybrzeża poszukując tam wyjścia, swoistego „okna na świat”⁶.

Drugi z tych systemów – punktowy – został stworzony później, ponieważ dopiero w epoce wielkich odkryć geograficznych. Jego realizacji podejmują się przede wszystkim państwa mieszczące się na wyspach i półwyspach i dysponujące silną flotą. W tym systemie nacje dokonujące ekspansji na zewnątrz tworzą porty, punkty strategiczne, bazy wojenne w strategicznie ważnych punktach planety. W tym systemie na poszczególnych kontynentach dąży się do opanowania strategicznych punktów na wybrzeżu, aby z nich dokonać ekspansji w głąb lądu. Kolonie wspierane są przez metropolie i zachowują z nią kontakt za pośrednictwem floty i regularnych połączeń drogą morską. Na drogach morskich między metropolią a jej koloniami tworzone są porty i bazy wojskowe dla utrzymania bezpieczeństwa szlaków komunikacyjnych. Taki system kontroli nad przestrzenią stosowali Portugalczycy, Hiszpanie, Holendrzy oraz Anglicy⁷.

Efektywność takiego systemu polega głównie na opanowaniu oceanicznych tras handlowych, które jak wskazywał m.in. amerykański admirał Alfred Mahan są najlepszą formą transportu. Dla zwolenników potęgi morskiej „punktowy” model kontroli nad przestrzenią i opanowanie oceanicznych szlaków handlowych jest źródłem geopolitycznej przewagi, ale według Tien-Szańskiego nie jest to system

⁶ W.P. Siemionow Tien-Szański, *Rajon i strana*, Moskwa-Leningrad 1928, s. 160-161.

⁷ Ibidem, s. 162-163.

optymalny, ponieważ jego głównym niebezpieczeństwem jest możliwość usamodzielnienia się kolonii i zrzucenia zależności metropolii. „Achillesową piętę” tego systemu mogą stanowić także bezpośrednie granice kolonii i umocnionych punktów na wybrzeżu z mocarstwami kontynentalnymi, które mogą dążyć do przejęcia władzy nad wybrzeżami. Z tego też względu tworzone są tzw. państwa-bufory, które mają zabezpieczać przez ekspansją mocarstw kontynentalnych. W XIX w. Anglicy taką strefą buforową między Indiami a Rosyjskim Turkiestanem uczynili Afganistan.

Alternatywny dla punktowego systemu geopolitycznej kontroli nad przestrzenią stanowi kontynentalny model „od morza do morza”, w której wewnątrz kontynentu obejmuje obszerne terytorium, dwoma krańcami „opierające się” o obmywające jej krańce oceany. Taki system pojawia się wówczas, kiedy panującej władzy uda się opanować terytorium „od morza do morza”. Całą uwagę w tym modelu skierowana jest na układ i budowę wewnętrznych dróg komunikacyjnych, wodnych i lądowych, ułatwiających lub utrudniających kolonizację przestrzeni. Przykładem takiego modelu była m.in. starożytna Persja, a współcześnie USA oraz ZSRR i na przykładzie tych państw można wskazać na właściwości tego typu władania nad przestrzenią. Model kontynentalny wyróżnia się swoją efektywnością i ma wszelkie naturalne podstawy by stać się systemem trwałym. Jednakże, aby takim się stał musi zostać zachowane racjonalne gospodarowanie i zaludnienie przestrzeni, gdyż główną słabością takiego systemu mogą być pojawiające się głębokie różnice w rozwoju i zagospodarowaniu centrum (dobrze rozwinięte) i peryferii (które w znaczącym stopniu ustępują centrum i można je porównać do kolonii). Zazwyczaj ten region, od którego rozpoczyna się kolonizacja i polityczne „zbieranie ziemi”, pod względem zaludnienia i ekonomiki jest znacznie lepiej rozwinięty, niż pozostałe terytorium państwa. Model kontynentalny jest efektywny i udaje się go utrzymać, jeżeli uda się „podnieść” peryferie do poziomu zaludnienia i rozwoju ekonomicznego centrum kraju. Zwracał także uwagę na to, iż model kontynentalny może się rozwijać w sposób stabilny kiedy brak jest zagrożenia ze strony politycznych sąsiadów, jak to miało miejsce w Ameryce Północnej, wówczas można spokojnie przeprowadzić kolonizację kontynentu a następnie zabezpieczyć jego rozwój polityczny i gospodarczy⁸.

Historiograficzne uogólnienia poświęcone różnorodnym sposobom kontroli nad przestrzenią służyły Tien-Szańskiemu do refleksji nad geopolityką państwa rosyjskiego. Zwracał on szczególną uwagę na niedostatki rosyjskiej państwowości, pretendującej do miana potęgi kontynentalnej, a zwłaszcza na słabość rosyjskiej kolonizacji na wschodzie i trudności z kontrolą daleko oddalonych obszarów, które sąsiadują z państwami także mającymi pretensje do tych terytoriów. Uważał on, iż jedynym wyjściem dla Rosji, aby wzmocnić swoją państwowość i geopolityczną pozycję w świecie jest zwiększenie poziomu zaludnienia i poziomu rozwoju gospodarczego geograficznego centrum kraju. Wysunął w swoich pracach ideę, iż aby zapewnić Rosji bezpieczeństwo i stabilny rozwój należy wydzielić przestrzeń między Wołgą a Jenisejem, Oceanem Lodowatym o południowymi granicami

⁸ W. Siemionow Tien-Szański, *O moguszczestwiennom territorialnom władenii primietielno k Rossii*, s. 14-16.

państwa i stworzyć osobny, kulturowo-ekonomiczny, jednolity obszar Rosyjskiej Eurazji, którą należy postrzegać nie jak peryferie państwa, ale jak jej rdzenny obszar, tak jak do tej pory była traktowana przede wszystkim europejska część państwa. Powinno to w istotny sposób umocnić rosyjski model geopolitycznej kontroli nad przestrzenią „od morza do morza”⁹.

Tien-Szański z niepokojem zauważał, iż osobliwością państwowości rosyjskiej jest zbyt duże oddalenie geograficznego centrum terytorium do centrum zaludnienia państwa (ok. 3 000 km). Dlatego też zakładał, iż elementem równomiernego rozwoju państwa, a także usprawnienia i utrzymania efektywnej kontroli nad rosyjską przestrzenią powinno być przybliżenie politycznego centrum państwa do jego rzeczywistego centrum geograficznego. Wienamin Siemionow Tien-Szański uważał, iż można tego dokonać na dwa sposoby. Pierwszym był radykalny sposób, który w okresie swoich rządów zastosował Piotr Wielki, przenosząc stolicę państwa z Moskwy do ujścia Newy. Dla współczesnej Rosji właściwe byłoby natomiast przeniesienie centrum kraju do Jekatynburga, na Ural. Drugi sposób, mniej radykalny i według rosyjskiego uczonego właściwy, miał polegać na stworzeniu tzw. „baz kolonizacyjnych”, które stanowiłyby enklawy przyspieszonego rozwoju i przyczyniały się do opanowania i zagospodarowania peryferii państwa. Enklawy te budując sieć kontaktów i szlaków komunikacyjnych przyczyniałyby się do integracji terytorium państwa i jego równomiernego zaludnienia i rozwoju kulturowo-ekonomicznego¹⁰.

Analizując historyczny rozwój państwowości rosyjskiej Tien-Szański wyodrębnił na terytorium europejskiej Rosji cztery historyczne „bazy”, wokół których koncentrowało się osadnictwo i państwowość rosyjska: 1) kijowsko-czernichowską; 2) nowogrodzko-piotrogradzką; 3) środkowowółżańską; oraz 4) moskiewską. Dwie pierwsze bazy, położone zbyt daleko na zachodzie państwa, były narażone na ataki zachodnich wrogów państwa rosyjskiego, którzy je niszczyli i tylko ziemia moskiewska i środkowowółżańska, mające dogodne geopolityczne położenie, rozwijały się równomierne bez okresów panowania nad nimi obcych państw. Dzięki tym bazom, dającymi państwu możliwość wewnętrznego wzmocnienia się, a następnie opanowania wybrzeży morskich (Bałtyk i Morze Czarne) Rosja stała się jednym z wielkich mocarstw świata¹¹.

Wyjście za Ural i kolonizacja Azji Północnej spowodowały szybki rozwój terytorialny państwa. W nowej rzeczywistości geopolitycznej historyczne „stare bazy” nie spełniały już, według rosyjskiego geografa, swojej roli, jako polityczno-gospodarcze centra państwa. Aby w pełni rozwinąć rosyjski system kontroli nad podbijaną przestrzenią „od morza do morza”, według rosyjskiego uczonego, konieczne jest stworzenie w azjatyckich ziemiach Rosji czterech analogicznych „baz kolonizacyjnych”: 1) altajskiej; 2) uralskiej; 3) turkiestańskiej; oraz 4) przybajkalskiej. Uważał, iż do ich rozwoju konieczne jest, aby dotychczasowe centra państwa zrezygnowały ze swoich „monopolistycznych” przywilejów w dzianinie handlu i przemysłu, tworząc swoje „filie”, rozwijając ich

⁹ I.A. Wasilienko, *Geopolitika*, Moskwa 2003, s.112.

¹⁰ W.P. Siemionow Tien-Szański, *O moguszczeniennom territorilanom...*, s. 17-18.

¹¹ Ibidem, s. 18-20.

samodzielność, tworząc rynki zbytu, na które produkowałyby azjatyckie centra, dzięki czemu ich rozwój nabierałby właściwego tempa. Tien-Szański uważał, że wzrost zaludnienia w azjatyckiej części Rosji plus wzrost zaludnienia w sąsiednich państwach azjatyckich, da w rezultacie realne podstawy dla rozwoju przemysłowego azjatyckich centrów Rosji. Podkreślał, iż tylko budowa „baz kolonizacyjnych”: uralskiej, łańskiej, przybajkalskiej i turkiestańskiej oraz stworzenie z nich silnych centrów społeczno-ekonomicznych, pozwoli Rosji zachować geopolityczną stabilność i zapewnić utrzymanie kontroli nad państwem. Jednocześnie Tien-Szański wskazywał, iż Rosja powinna wystrzegać się ustroju federalnego, gdyż byłby on dla niej ostatecznym pogrzebaniem szans na ochronę geopolitycznej dominacji nad opanowanym terytorium. We współczesnej rosyjskiej literaturze przedmiotu uznaje się, że idee Wienamina Siemionowi Tien-Szańskiego do dnia dzisiejszego nie straciły na swojej aktualności, a współczesna Rosja, stojąca w obliczu niebezpieczeństwa dalszej dezintegracji terytorialnej, może wiele skorzystać na pracach rosyjskiego geografa¹².

Pozycja Wienamina Siemionowi Tien-Szańskiego w historii rosyjskiej szkoły geopolityki jest szczególna. Był on uczonym, geografem, który chyba w największym stopniu zasłużył sobie na miano ojca rosyjskiej szkoły geopolityki. We wcześniejszych pracach rosyjskich uczonych nie brak było wartościowych uogólnień geopolitycznych. Szczególną rolę w upowszechnieniu się myślenia geopolitycznego w Rosji odegrali historycy, tacy jak Siergiusz Sołowiow (1820-1879), Wasyl Kluczewski (1841-1911), a przede wszystkim Lew Miecznikow (1838-1888), których znaczenie polegało na tym, iż wszyscy oni tworzyli wielkie syntezy dziejów Rosji, które uzyskawszy wielką popularność i poczytność, kształtowały geopolityczną wyobraźnię rosyjskiego społeczeństwa. Zawierały one wiele wartościowych uogólnień o charakterze historiograficznym co powoduje, iż często to właśnie rosyjskich historyków uczą się za twórców rosyjskiej szkoły geopolityki.

Jednakże prace rosyjskich historyków miały przede wszystkim charakter historiozoficzny i dopiero geograf Wienamin Siemionow Tien-Szański zapoczątkował systematyczne badania poświęcone rosyjskiej geografii politycznej. W swoich zainteresowaniach badawczych łączył on problematykę globalnej geopolityki (teoria „oceanicznych zatok” oraz analizy historycznych systemów kontroli nad przestrzenią) z regionalnymi analizami poświęconymi zagadnieniom rozwoju państwowości rosyjskiej i praktycznymi radami kierowanymi do rosyjskich polityków, w jaki sposób zintegrować i zagospodarować terytorium największego państwa świata – Rosji.

Szeroki zakres zainteresowań badawczych rosyjskiego geografa i intelektualne znaczenie teorii Tien-Szańskiego czynią go jednym z najważniejszych geopolityków tworzących w klasycznym okresie rozwoju myśli geopolitycznej. Jego geopolityczna wizja świata, zgodnie z którą decydującą rolę w historii i rozwoju geopolitycznym świata odgrywa tzw. „obszar krytyczny”, położony pomiędzy równikiem a 45 równoleżnikiem na półkuli północnej, stanowi, niesłusznie zapomniane, uzupełnienie prac Alfreda Mahana i Halforda Mackindera.

¹² Por. H.M. Sirota, *Osnovy geopolityki*, Sankt-Peterburg 2001, s. 49.

Jego oryginalna analiza sposobów geopolitycznej kontroli nad przestrzenią także stanowi ważny wkład w rozwój myśli geopolitycznej, tym bardziej, iż służyła ona opracowaniu wskazań dla realizacji praktycznej polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa rosyjskiego. Szczegółowa analiza geopolityczna zaproponowana przez rosyjskiego geografa prowadziła do oceny konkretnej sytuacji geopolitycznej i ukazania określonych działań konstruktywnych, które zapewnią Rosji właściwy kierunek rozwoju, tak aby chronić geopolityczną przestrzeń imperium rosyjskiego. Dlatego też prace Wienamina Siemionowi Tien-Szańskiego sytuują się obok takich klasyków geopolityki, jak Alfred Mahan, Halford Mackinder, czy też Karl Haushofer i zasługuje on na przywrócenie mu należnej pozycji jako jednego z prekursorów geopolityki.

SUMMARY

Wienamin Siemionow Tien-Szański as a creator the Russian Geopolitical School

The special role in development of Russian geopolitics determines prominent Russian geographer's works, Wienamin Siemionow Tien-Szański (1870-1942), whose publications contain many precious conceptions and geographical or historical generalizations. The Russian geographer considered that exist relationship between wider historical generalizations and geographical. That is why one should look for formula, which can perceive variety aspects of influence geographical factors on general history and political processes on global space. Analysing world history, he separated on ground surface the "critical" area, between equator and forty-fifth northern degree parallel, where are placed three great oceanic gulfs: Inland European Sea together with Black Sea, China Sea (South and Eastern) together with Japanese Sea as well as Caribbean Sea with Mexican Gulf.